

lerine karşı tavır alıp dinin gelişmesine yönelik hizmetleri engelleyici sözler, İslâmiyet'i temsil ettiklerinden ötürü âlimler hakkında sarfedilen alaycı ve küçümseyici ifadeler.

5. Çeşitli konulara dair olanlar: Bu türe, kıyasa dayanılarak veya ilzâmî yollara başvurulmuş ortaya konan küfür lafızları dahil edilmiştir. Meselâ zalim bir devlet reisine âdil demek küfür sözü kabul edilmiştir. Zira devlet reisinin yaptığı zalimane icraat adaletli gösterilmek suretiyle İslâm'ın haram kıldığı zulmün dolaylı biçimde helâl telakkî edildiği sonucuna varılmıştır (Gümüşhânevî, s. 42-86). Bazı kitaplarda bu tür konularla ilgili olarak ortaya konulan ayrıntılı elfâz-ı küfür listelerinde çok defa zorlama tevilere dayanıldığı ve kabul edilmesi güç bazı yorumlarla tekfir etmede ileri gidildiği görülmektedir. Özellikle bazı fıkıh kitaplarının irtidad bölümlerinde yer alan küfür lafızları, söyleyen kişilerin niyetleri dikkate alınmadan şekilci bir yaklaşımla ve Gazzâlî'nin de belirttiği gibi mezhap taassubunun tesiriyle müslümanlar hakkında tehlikeli sonuçlar doğuracak hükümler içermektedir.

Âlimler, elfâz-ı küfürün küfür ve inkâr sonucunu doğurması için bazı şartların mevcudiyetini gerekli görmüşlerdir. İlk şart, kullanılan ifadenin küfür gerektirdiği hususunda âlimlerin ittifak etmiş olmasıdır. Bunlar da genellikle zarûrât-ı dîniyyeden herhangi birini inkâr etmeyi amaçlayan lafızlardır. Ayrıca elfâz-ı küfürü kullanan kişinin mükellef olması, sarhoşluk veya uyku halinde bulunmaması, küfür lafzını herhangi bir zorlama ve tehdit altında olmadan isteyerek ve kasten söylemesi de şarttır. İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e nisbet edilen bir ri-

vayete göre ise sarhoşluk mazeret sayılmaz. Âlimlerin çoğunluğu, söylediği sözün küfre götürdüğünü bilmeyen ve elfâz-ı küfürü hata sonucu telaffuz eden kimsenin kâfir olmayacağı görüşünde birleşmiştir. Ancak şaka yapmak veya eğlenmek amacıyla elfâz-ı küfürden olduğu hususunda ittifak edilen sözleri sarfeden kişinin en azından kazâi açıdan kâfir sayılacağı kabul edilmiştir.

İslâm âlimlerinin, dinî değerlerin yozlaşmasını engellemenin yanı sıra iman ve küfür sınırını belirlemek amacıyla elfâz-ı küfür konusuna önem verdikleri anlaşılmaktadır. Zorlama te'villere ve ilzâmî yollara başvurulmuş ortaya konan küfür lafızlarından başka sübjektif değerlendirmelere açık bulunanlar bir tarafa bırakılırsa zarûrât-ı dîniyye ile ilgili olan ve âdeta slogan haline getirilen bazı ifadeler önemini hâlâ korumaktadır. Kur'an'ı sadece Araplar'a mahsus bir kitap sayan, yine Kur'an'ı Hz. Muhammed'in kendi eseri ve felsefesi olarak gösteren, İslâmiyet'in veya şeriatın çağ dışı bir sistem olduğunu iddia eden ifadeler bu gruptan sayılır.

İslâm hukukçuları tarafından öne sürülen şartlar çerçevesinde küfür lafızlarını sarfeden bir müslüman hakkında yapılacak işlemler fıkıh kitaplarında ayrıntılarıyla yer almıştır (bk. RİDDE).

Gazzâlî'nin *Fayşalü't-tefrika'sı* gibi tekfir konusuna genel bakış yapan kitaplarla Allah'a ve Peygamber'e dil uzatmaya dair eserler bu türe dahil olmakla birlikte müstakil olarak küfür lafızlarına tahsis edilen risâleler de mevcuttur. Daha çok Hanefî Osmanlı âlimlerince yazılan bu risâlelerin en meşhuru, Bedr er-Reşîd Muhammed b. İsmâil'in *Risâle fi elfâzi'l-küfr* adlı eseridir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3729/6; Şehid Ali Paşa, nr. 207/2). Ali el-Kârî'nin şerhettiği bu risâle, aynı müellife ait *Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber*'in sonuna eklenerek basılmıştır (Kahire 1375/1955, s. 165-197). Eser, Tarikatçı Emîr Mustafa tarafından şerhiyle birlikte Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3168). Arabşah b. Süleyman el-Bekrî'nin *en-Necât min elfâzi'l-küfr*, Ahîzâde Yûsuf Efendi'nin *Hediyyetü'l-mühtedîn fi elfâzi'l-küfr* (İstanbul 1403/1983), Ganîm b. Muhammed el-Bağdâdî'nin *Hısnü'l-İslâm fi elfâzi'l-küfr ve'l-akâ'id* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 3136), Nûh b. Mustafa'nın *Akâid ve Elfâz-ı Küfür* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2234), Muzaffer b. İbrâhim el-Hatîb'in *Risâle fi beyâni kelime-*

ti'l-küfr ve ahkâmî men tekelleme bi-hâ (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb, nr. 1200), Birgivi'nin *Risâle fi beyâni'l-elfâz ve'l-ef'âli'l-küfriyye* (Süleymaniye Ktp., Gelibolulu, nr. 56), İbn Ebû Nasr'ın *Risâle fi elfâzi'l-küfr* (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5426), Yahyâ b. Ebû Bekir el-Âmirî'nin *Beyânü'l-i'tikâd ve mâ yek-sürü ileyhi ihtiyâcül-ibâd* (Süleymaniye Ktp., Mihrişah, nr. 439/8; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 1120/2), İbrâhim b. Hasan el-İşkodravî'nin *Risâle fi't-tahzîr 'an isti'mâli kelimeti'l-küfr* (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 990) ve Gümüşhânevî'nin *Câmi'u'l-mütân ve elfâzi'l-küfr* (İstanbul 1273) adlı risâleleri bu konudaki çalışmalarından bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA:

Müsned, II, 258; Buhârî, "İmân", 26, 112, "Ferâ'iz", 29; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15; Müslim, "Feza'ilü's-şâhâbe", 161; İbn Mâce, "Ta-hâret", 122; Kâsânî, *Bedâ'i'i*, Beyrut 1394, VII, 134; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X, 75-108; İbn Teymiyye, *es-Sârimü'l-meslûl 'alâ şâtimi'r-Resûl*, Beyrut 1978, s. 3-4; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâ'id*, s. 144; Beyâzîzâde, *İşârâtü'l-merâm*, tür.yer.; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, II, 253-271; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber*, Kahire 1375/1955, s. 149-197; a.mlf., *Şerhu's-Şifâ*, Beyrut, ts., II, 528; İbn Abîdîn, *Reddül-muhtâr*, Beyrut, ts., III, 285; Gümüşhânevî, *Câmi'u'l-mütân ve elfâzi'l-küfr*, İstanbul 1273, s. 30-86; Muhammedî er-Rîşehrî, *Mizânü'l-ḥikme*, Kum 1362-63 hş., VIII, 399-407.

AHMET SAİM KILAVUZ

ELFİYYE

(الفية)

Bazı bilgilerin kolay öğrenilmesi ve hatırdâ tutulması için manzum olarak yazılan 1000 beyitlik eserlere verilen ortak ad.

İslâm kültür tarihinin bazı dönemlerinde eğitim ve öğretim belli metinlerin ezberlenmesi esasına dayanıyordu: Metinlerin kolayca ezberlenmesinde şiirden de faydalanılmış ve bu maksatla birçok ilim dalında urcûze adıyla manzum metinler kaleme alınmıştır (bk. *Keşfü'z-zunûn*, I, 62-63). Recez bahrinde birer manzum eser olan elfiyyeler de öğretimi kolaylaştırma amacına yönelik olarak yazılmıştır. Bu manzumelerin 1000'er beyitten meydana gelmesinin sebebi Araplar'ın 1000 sayısına duyduğu ilgi ile açıklanabilir. Ancak bunlar 1000 beyitle sınırlı kalmayıp bazıları biraz fazla, bazıları da biraz eksik olabilmektedir. Arap gramerinde ve diğer İslâmî ilimlerde birçok elfiyye kaleme alınmakla beraber

Bedr er-Reşîd'e ait *Risâle fi elfâzi'l-küfr* adlı eserin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 265)

bunların bir kısmı şöhret bulmuştur. İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) *Elfiyye (Urcuze) fi't-tıb*, İbn Mu'tî (ö. 628/1231) ve İbn Mâlik et-Tâî'nin (ö. 672/1274) nahve dair meşhur elfiyyeleri, İbnü'l-Verdî'nin fıkıhla ilgili *el-Behcetü'l-verdiyye* siyle rüya tabirine dair *el-Elfiyyetü'l-verdiyye*'si, Zeynüddin el-İrâkî'nin *Elfiyye fi garibi'l-Kur'ân*'ı, *el-Elfiyye fi's-siyer*'i (*Nazmü'd-dürrer veya ed-Dürrerü's-seniyye*) ve hadis usulüne dair meşhur *el-Elfiyye*'si, Muhibbüddin İbnü's-Şihne'nin ferâizle ilgili *el-Elfiyye*'siyle fıkıh ve diğer ilimlere dair çeşitli elfiyyeleri (Sehâvî, X, 5; krş; Brockelmann, *GAL*, II, 178-179), Muhammed b. Abdüddâim el-Birmâvî'nin fıkıh usulüne dair *en-Nübzetü'l-elfiyye*'si, İbnü'l-Cezerî'nin *el-Elfiyyetü't-tayyibe*'si (*Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırâ'âti'l-âşr*), Ebü'l-Bekâ Muhammed b. Ali b. Halef el-Ahmedî'nin *Elfiyye fi'l-arâz*'u, yine aynı müellifin mantık ilmine dair *el-Elfiyye fi nazmi İsâgüci*'si, Süyûtî'nin *Elfiyye fi muştaha'i'l-hadîş*'i (*Nazmü'd-dürrer ft 'ilmi'l-eser*), İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'nin *el-Elfiyye fi'l-me'ânî ve'l-beyân*'ı, Dâvûd-i Antâkî'nin *Elfiyye fi't-tıb* ve Kutbüddin el-Bekrî'nin (ö. 1162/1749) *Elfiyyetü't-taşavvuf*'u (*el-Elfiyyetü'l-vefiyye li's-sâdeti's-şâfiyye*) bu türün belli başlı eserleridir.

Bunlardan İbn Mu'tî ile İbn Mâlik et-Tâî'nin eserleri Arap gramerine dair yazılmış elfiyyelerin ilki ve en ünlüleri olup daha sonraki elfiyye yazarları bunları örnek almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Đav'ü'l-lâmi'*, X, 5; *Keşfü'z-zunân*, I, 62-63, 151-157; Ahmed Rifat (Yağlıkçı-zâde), *Lugat-ı Târhiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul 1299, I, 244; Serkîs, *Mu'cem*, I, 233-234, 245-246, 283, 1075; II, 1318; Brockelmann, *GAL*, I, 159-160, 359-362, 366-367; II, 78, 176, 178-179, 394, 459; *Suppl.*, I, 521-525, 530-531, 823; II, 70, 175, 177, 188, 274, 417; *İzahü'l-meknân*, I, 119-121; Ronart, *CEAC*, s. 32-33; Dihhudâ, *Lugâtname*, V, 58.

ABDÜLBAĞI TURAN

el-ELFİYYE

(الألفية)

İbn Mâlik et-Tâî'nin

(ö. 672/1274)

Arap gramerine dair nazım eseri.

Arap dili ve edebiyatının en büyük sınırlarından biri olan İbn Mâlik bu eserini, daha önce yazdığı 2794 beyitlik *el-Kâfiyyetü's-şâfiyye* adlı kitabından özetle-

diği için eser *el-Hulâsatü'l-elfiyye* olarak da bilinir. *el-Elfiyye* hacminin küçüklüğüne rağmen ifadesinin kolay ve üslubunun akıcı olması sebebiyle sahasının en önemli eserlerinden biri kabul edilmiştir. Bir mukaddime ile seksen kadar bab ve fasıldan meydana gelen eserin bazı fasılları daha kısa olup bunların çoğunun başlıkları yoktur. *el-Elfiyye*'den sonra yazılan nahiv kitaplarının ekserisi onun tertibini aynen benimsemiştir. *el-Elfiyye*, İbn Mu'tî'nin (ö. 628/1231) aynı adı taşıyan eserinden sonra ve onu takliden yazılmakla beraber daha çok meşhur olmuş ve diğer gramer metinlerine üstünlük sağlamıştır. Eser yaklaşık 800 yıldan beri devamlı şekilde araştırmacıların dikkatini çekmiş, İslâm dünyasında bilhassa Suriye ve Mısır'da büyük rağbet görerek medreselerde ders kitabı olarak okutulup ezberletilmiştir.

el-Elfiyye üzerine sayıları yetmişe yaklaşan şerh, hâşiye, ta'lik, ihtisar, ayrıca bu eserlerde geçen şahidleri açıklayan kitaplar yazılmıştır. Yayımlanmış olan meşhur şerhleri şunlardır: 1. *ed-Dürrerü'l-muğıyye* (Beyrut 1312; Kahire 1342). İbn Mâlik'in oğlu olduğu için İbnü'n-Nâzım veya İbnü'l-Musannif lakabıyla da bilinen Bedreddin Muhammed b. Muhammed'in yazdığı bu şerhin en belirgin özelliği yer yer babasının hatalarını bulup tenkit etmesidir. 2. *Menhecüs-sâlik fi'l-keîâm 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (nşr. Sidney Glazer, New Haven 1947). Ebü Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) yarım kalan bu eserini daha çok İbn Mâlik'in görüşlerini reddetmek ve onun ilmî şöhretini gögölemek için yazmıştır. Fakat Ebü Hayyân'ın Nâzırü'l-ceyş lakabıyla bilinen talebesi Muhibbüddin Muhammed b. Yûsuf b. Ahmed el-Halebî, hem *el-Elfiyye*'ye hem de İbn Mâlik'in *et-Teshîl*'ine yazdığı şerhlerde hocasına karşı İbn Mâlik'i savunmuştur (*Keşfü'z-zunân*, I, 407). 3. *Evđahü'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (Kalküta 1832, 1837; Kahire 1304; Bulak 1310; nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Beyrut, ts. [İhyâü't-türâsi'l-Arabî]). İbn Hişâm en-Nahvî (ö. 761/1360), *et-Tavzih* adıyla da bilinen bu şerhinde *el-Elfiyye*'nin bazı yerlerini tashih ederek açıklamış, eserde ele alınmayan bazı konuları da ilâve ederek eksiklerini tamamlamıştır. *Evđahü'l-mesâlik* de *el-Elfiyye* gibi ilgi görmüş, birçok âlim tarafından hâşiyeleri ve ihtisarları yapılmış, şahidlerinin şerhleri de

ayrı kitaplara konu olmuştur (Ali Fûde Nîl, s. 47-73). Halen Ezher'de ders kitabı olarak okutulan bu eserin on altı civarındaki hâşiyesinden Hâlid el-Ezherî'nin *et-Taşrih bi-mazmûni't-tavzih 'alâ Evđahi'l-mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik*'i (Bulak 1286; Tahran 1286; Kahire 1405); Muhammed b. Tayyib b. Abdülmeccid el-Kerrânî'nin *Hâşiye 'alâ Evđahi'l-mesâlik*'i (Fas 1315); Tâlib b. Hamdûn b. Hâc es-Sülemî'nin *Keşfü'l-ħafâ' ve'l-gıta' hâşiye 'alâ Evđahi'l-mesâlik*'i (Fas 1318); Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd'in *Uddetü's-sâlik ilâ tahkiki Evđahi'l-mesâlik*'i (Kahire 1967) zikredilebilir. *Evđahü'l-mesâlik* Muhammed Sâlim ve Ahmed Mustafa el-Merâğî tarafından *Tehzibü Evđahi'l-mesâlik* adıyla ihtisar edilmiştir (Kahire 1329). 4. *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik* (Bulak 1251/1835). Bahâeddin İbn Akîl'in (ö. 769/1367) *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* diye de anılan bu eseri *el-Elfiyye*'nin en kolay ve öğrenciler için en faydalı şerhidir. Eserde İbn Akîl, İbn Mâlik'in oğlunun, babası hakkındaki tenkitlerinin isabetli olmadığını ortaya koymaya çalışır. Ezher'de halen ders kitabı olarak okutulan bu şerh üzerinde yapılan çalışmalar arasında Ahmed b. Muhammed eş-Şücâî'nin *Fethü'l-celîl 'alâ Şerhi İbn 'Akîl*'i (Bulak 1270; Kahire 1302); Muhammed b. Mustafa el-Hudari'nin *Hâşiye 'alâ Şerhi İbn 'Akîl*'i (Kahire 1272, 1345); Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd'in *Minhatü'l-celîl bi-tahkiki Şerhi İbn 'Akîl*'i (Kahire 1370/1951) sayılabilir. İbn Akîl'in şerhi Fr. Dieterici tarafından Almanca'ya çevrilerak yayımlanmıştır (Leipzig 1852). 5. *Menhecüs-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (Bulak 1270, 1294; Kahire 1315, 1390/1970; Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd tarafından hazırlanan neşrinin ancak dört cildi yayımlanabilmiştir, Kahire 1933). Nüreddin Ali b. Muhammed el-Üşmünî'nin (ö. 918/1513) bu eseri *el-Elfiyye*'nin en geniş şerhi olduğu gibi pek çok nahiv meselesini, nahivcilerin görüş ve delillerini ihtiva ettiği için aynı zamanda en geniş nahiv kitabıdır. Üşmünî, daha önce yazılan şerh ve hâşiyelerin çoğunu görmüş, bu eserlerdeki zor meseleleri bir araya getirerek açıklamıştır. Bu özellikleri yanında birçok nahiv kitabındaki şevâhidi derlemesi sebebiyle büyük ilgi gören eser üzerinde çeşitli hâşiye ve ta'likler yapılmıştır. Hâşiyeleri arasında Ebü Abdullah Muhammed b. Ali et-Tünisî'nin *Zevâhirü'l-ke-*